

Metodika evaluace integrační práce

FAKULTA FILOZOFICKÁ
ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY
V PLZNI

Fakulta filozofická

Západočeská univerzita v Plzni
ve spolupráci kateder sociologie, antropologie
a blízkovýchodních studií

**FAKULTA FILOZOFICKÁ
ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY
V PLZNI**

**T A
Č R**

Tento projekt je spolufinancován se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu ÉTA.

www.tacr.cz

Výzkum užitečný pro společnost.

**EVALUACE ÚSPĚŠNOSTI
PROCESU INTEGRACE CIZINCŮ
V DLOUHODOBÉM HORIZONTU**

Autoři, Autorky:

Mgr. Alena Pařízková, Ph.D., Mgr. Karel Řezáč, Ph.D., Mgr. Tomáš Hirt, Ph.D.,
Mgr. Alena Glajchová, Ph.D., Mgr. Viktor Rumpík, Ph.D., Mgr. Jan Pěchota

Spolupráce:

Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra (SUZ MV)

Podpora:

TAČR

Program ÉTA

Podpora inovačního potenciálu společenských věd, humanitních věd a umění
projekt č. TL0300626 Evaluace úspěšnosti procesu integrace cizinců v dlouhodobém
horizontu (EPIC)

Recenzenti:

Mgr. Jan Vaněk, koordinátor služby Terén pro ohrožené osoby Plzeň – Diakonie Západ
Mgr. Lubomír Lupták, Ph.D., Ředitel spolku / statutární zástupce Ponton, z.s.

ISBN 978-80-261-1202-0

© Západočeská univerzita v Plzni 2023

Obsah

1. Úvod	4
2. Integrovaná práce	5
2.1. Specifika migrační zkušenosti	6
2.2. Sociální fungování v migrační zkušenosti	9
2.3. Osoby s migrační zkušeností v sociálních službách a jejich potřeby	11
3. Sociální práce a migrace	12
3.1. Praktická doporučení pro integrační práci	15
4. Evaluace integračního procesu a dopadu programu či služby	16
4.1. Evaluace dopadu (za použití výstupů APIC)	17
4.2. Zaměřovaný skupinový rozhovor / Focus Groups (FDGs) ..	19
4.3. Evaluace procesu	20
5. Moderační scénář skupinového rozhovoru ..	21
6. Interpretace a struktura evaluační zprávy ..	24
7. Shrnutí	26
8. Seznam zdrojů	27

1. Úvod

Metodika evaluace integrační práce vznikla na základě potřeby zavedení systematického sběru a analýzy dat týkající se sociální práce s držiteli a držitelkami mezinárodní ochrany (dále jen DMO). Nezbytnou součástí takovéto evaluace je dostupnost informací o životních situacích lidí, kteří se v důsledku různých okolností ocitli v roli příchozího do české společnosti. Až znalost těchto situací, porozumění jim a jejich možnostem a omezením, které ovlivňují sociální fungování, se stává klíčovým rámcem pro evaluaci sociální práce realizované v kontextu integračních procesů.

V České republice doposud není etablován žádný systém generující data a poznatky o životní situaci lidí, kterým zde byla přiznána mezinárodní ochrana. Statistická data, kterými v současné době disponuje Ministerstvo vnitra České republiky, jsou převážně zaměřena na demografickou strukturu přistěhovalecké populace, a neposkytují tak hlubší vhled do širokého spektra různých dimenzí života těchto osob. Ty jsou přitom zásadním ukazatelem plnohodnotné integrace, jež je předpokladem kvality života a obousměrné prospěšnosti pro příchozího i přijímající společnost.

Významnou součástí integračního procesu je jeho podpora prostřednictvím sociálních služeb a doprovodných programů, přičemž hlavní těžiště této podpory spočívá v profesionálním výkonu sociální práce. Praxe sociálních pracovníků a pracovníc vykonávaná v kontextu zkušeností s migrací a uprchlictvím vychází ze společné podstaty principů a zásad sociální práce, nicméně kontext migrační zkušenosti s sebou přináší specifické nároky na sociální pracovníky a pracovnice podobně jako jiné specializované oblasti sociální práce. Z tohoto důvodu v této metodice hovoříme o integrační práci, která v našem pojetí propojuje profesi sociální práce, migrační zkušenosti a integrační proces.

Cílem této metodiky je podrobná prezentace a vysvětlení postupu, jak lze provést evaluaci integrační práce, tedy sociální práce v kontextu migrační a integrační zkušenosti, s pomocí posouzení vývoje ukazatelů integračních potřeb v jednotlivých dimenzích u DMO (a případně dalších kategorií příchozích). Pro dosažení tohoto cíle využíváme námi vyvinutého a již dříve publikovaného nástroje, kterým je APIC, tedy on-line aplikace představené v Metodice analýzy integračních potřeb držitelů mezinárodní ochrany (Pařízková a kol., 2023). V této metodice se vedle primárního tématu postupu evaluace zaměřujeme na samotné vymezení integrační práce, její souvislost s podstatou a cíli sociální práce. Dále tuto definici propojujeme s doporučenou praxí antiopresivního přístupu a popisem životních situací jedinců s migrační zkušeností, a tedy také DMO, kteří do integrační praxe vstupují. Prostřednictvím návrhu praktické aplikace vybraných teorií sociální práce v tomto textu též usilujeme o silnější provázání teorie s praxí, čemuž odpovídá také složení našeho týmu skládajícího se z odborníků a odbornic propojujících teoretické znalosti z oblastí sociální práce a migračních studií s praktickými zkušenostmi sociálních pracovníků a pracovníc.

Metodika je výstupem projektu EPIC (Evaluace úspěšnosti procesu integrace cizinců v dlouhodobém horizontu, TA ČR TL03000626) a primárně je určená pro Správu uprchlických zařízení Ministerstva vnitra (SUZ MV), která je do aktivit projektu od počátku zapojena jako externí aplikační garant. Metodika vznikla v letech 2022-2023 v průběžné spolupráci se SUZ MV zejména na základě pilotních rozhovorů s aktuálními klienty a klientkami Státního integračního programu (SIP).

2. Integrační práce

Vymezení integrační práce spočívá ve svém základu v propojení hodnot a principů sociální práce s komplexními zkušenostmi v kontextu migrace a integrace.

Integrační praxe dle Valtonen (2008, 15) odkazuje na „aktivity a perspektivy vztažené k dlouhodobé integraci a s ní související procesy“. Integraci chápeme jako „obousměrný, multidimenzionální a komplexní proces interakcí, osobních a sociálních změn mezi jedinci, komunitami a institucemi, který se vždy děje v určitém kontextu“ (Pařízková a kol., 2023, 43). Inspirací nám v tomto ohledu byla práce britských odborníků a odbornic z univerzitního a legislativního prostředí (Home Office, 2019). Jsme si vědomi, že pojem integrace označuje dlouhodobý proces, který je členěný do mnoha dimenzí a současně jeho průběh ovlivňuje široká variabilita aktérů a je tímto i ovlivněn. Zahrnuje jedince s migrační zkušeností, i ty bez migrační zkušenosti (ať se jedná o jejich blízké v zemi původu či jejich sousedy či spolupracovníky v zemi, kde žijí). Nedílnou součástí tohoto procesu jsou také instituce a organizace (a jejich představitelé) dané společnosti na lokální či státní úrovni. Integrační praxe tudíž nemůže fungovat, pokud společnost nenastaví otevřené sociální příležitosti, nepodporuje sociální přijetí a neomezuje předsudky, diskriminaci a uzavřenost (Esser, 2000, 272).

Sociální práci vnímáme jako profesi, „která podporuje sociální změny a rozvoj, sociální soudržnost a posilování a osvobodování lidí. Zásady sociální spravedlnosti, lidských práv, kolektivní odpovědnosti a respektu k rozmanitosti jsou pro sociální práci stěžejní“ (IFSW, 2014). Cílem takovéto profese je dle Navrátila „podpora sociálního fungování klienta v situaci, kdy je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí (sociální fungování)“ (Navrátil, 2000, 7).

Sociální fungování

Koncept sociálního fungování patří mezi klíčové teorie vysvětlující princip a cíl sociální práce. Navrátil a Musil (2000) vymezují sociální fungování zejména na základě dvou definic, které nabízí na jedné straně Bartlettové (1970) a na straně druhé slovník sociální práce Národní asociace sociálních pracovníků (NASW). Autoři vyvozují, že sociální fungování je interakce mezi nároky či též očekáváním prostředí a schopností jednotlivce, který v tomto prostředí žije, dané nároky zvládat, respektive očekávání naplňovat. Podmínkou sociálního fungování je ovšem také naplnění fyziologických, psychologických, sociálních a spirituálních potřeb. Prostor pro působnost sociální práce pak vzniká při nedostatečném naplnění potřeb podmiňující sociální fungování a v situaci, kdy je sociální fungování v nerovnovážném stavu a jedinec není schopen naplňovat očekávání prostředí, respektive nároky prostředí nejsou pro jedince zvládnutelné. Cílem sociální práce je pak působení (intervence) vůči jednotlivci, interakci či prostředí, které dle Musila a Jaklové Střihavkové (2020) můžeme chápat jako základní témata sociální práce sjednocující její teorie. Tímto působením, které se může odehrávat na různých úrovních sociální práce, tedy v mikro, mezzo či makro praxi (Staub-Bernasconiová, 2009), se sociální pracovníci a pracovníce snaží zajistit rovnovážný stav a naplnění nezbytných potřeb. Na základě vymezení typických přístupů sociální práce (Payne, 2014) pak v sociální práci můžeme identifikovat tři způsoby nastolení této rovnováhy:

- 1) posílení schopnosti jednotlivce zvládat nároky;
- 2) odstranění překážek v interakci;
- 3) snížení nároků prostředí. Analogicky s těmito způsoby pak rozlišujeme mezi terapeutickým, poradenským a reformním přístupem sociální práce.

Zajišťování rovnovážného sociálního fungování by současně mělo naplňovat jistou etickou rovinu, která je dle mnohých autorů základní esencí formující činnosti a aktivity, jež se na poli etického oboru sociální práce uskutečňují (Biestek, 1961; Elichová, 2017). Dle Biesteka (1961) zahrnuje sociální práce sedm základních principů, kterými jsou: (1) individualizace; (2) vědomé vyjadřování pocitů; (3) empatie; (4) akceptace; (5) nehodnotící postoj; (6) sebeurčení; (7) diskrétnost. Principy můžeme chápat nejen jako východiska případové sociální práce, ale též jako univerzální podstatu obecné etiky nezbytné pro práci s lidmi.

„Úspěšná integrace pomáhá lidem naplnit jejich plný potenciál. Usnadňuje jim přístup ke službám, snižuje vzdělanostní a zdravotní nerovnosti, pomáhá jim najít zaměstnání a v zásadě podporuje sociální soudržnost a posiluje rozvoj komunity“ (Home Office, 2019, 7). Odlišnými principy je veden model asimilace, jehož centrální premisou je jednostranné splynutí jedinců s migrační zkušeností do přijímající společnosti, tedy spojení se na základě ztráty kulturní identity a přijetí identity dominantní kultury (Berry, 1997). Je to postup propojení identity lidí zakládající se na napodobování, přijímání a používání zvyků kultury, jejímž členem se jednotlivec v rámci jednostranného propojení stává. Při asimilaci neplatí vzájemná rovnost mezi subjekty integrace, tedy jednotlivcem a jeho sociálním prostředím. To v jisté míře odporuje většině principů sociální práce (Biestek, 1961), jelikož podstata jednosměrnosti asimilace popírá individualizaci. Jejím předpokladem totiž je (přínejmenším částečná) neakceptace jednotlivce a popření možnosti jeho sebeurčení, což lze zobecnit na úroveň neempatického přístupu k vlastní identitě, kultuře a zvyklostem jednotlivce, který se stává součástí nové společnosti. Přestože jednosměrná asimilace tedy fakticky může odpovídat kritériím konceptu sociálního fungování, může být v rozporu s jejími principy. Takové pojetí bychom pak mohli označit jako neetický výkon sociální práce. Tato optika nás přivádí k rozšíření perspektivy cíle sociální práce z pouhého zajištění rovnováhy mezi požadavky prostředí a schopností člověka je zvládat (Bartlett, 1970) k zajištění této rovnováhy způsobem, který odpovídá očekávání daného jednotlivce (Řezáč, 2022), respektive je vůči němu individualizovaný, empatický, akceptuje jej, a to včetně jeho identity. Pouze takové pojetí pak odpovídá tomu, co rozumíme pojmem integrační práce.

2.1. Specifika migrační zkušenosti

Okolnosti, které ovlivňují rovnováhu mezi požadavky prostředí a schopnostmi člověka je zvládat (brání či naopak usnadňují sociální fungování), označují Navrátil a Musil pojmem životní situace. Životní situace jedince je složena z „individuální konfigurace bariér a předpokladů sociálního fungování“ (Navrátil a Musil, 2000, 120). Migrační zkušenost je další vrstvou, která činí nastavení životní situace komplexnější s relativně vysokým potenciálem rizik pro sociální fungování jedince. Člověk je sociální bytost ukotvená ve vztazích, která se během své životní dráhy socializuje, tedy orientuje, vrůstá, získává členství a je vychovávána v prostředí, které je vymezeno sociální, kulturní, ekonomickou, institucionální dimenzí s významnou symbolickou rovinou. Migrační zkušenost s sebou nutně přináší změnu prostředí a vztahů, tedy nové nastavení individuální konfigurace. Životní situace jedince s migrační zkušeností je specifická v tom, že v sobě obsahuje všechny fáze této zkušenosti.

Jsme si vědomi, že dělení na premigrační, transiční a postmigrační fázi je pouze analytický nástroj, jak tuto zkušenost zjednodušeně ilustrovat, neboť migrace je často velmi komplexní proces, který obsahuje mnoho zvrátů a odboček s dlouhodobým časovým horizontem. Tedy že lidé se sice mohou přesunout ze země A do země B, tam se usadit a stávat se součástí lokálních vztahů na odlišných úrovních. Nicméně součástí této

zkušenosti může být, a také často bývá, různě dlouhý pobyt v zemi C nebo budoucí návrat do země A. To vše můžeme stále vnímat jako součást migrační zkušenosti, která se může uzavřít až smrtí jedince.

Fáze migrace: Kritické proměnné	
Faktory, které ovlivňují každé stádium migrace	Věk, složení rodiny, oblast původu – městská/venkovská, rasa, vzdělání, kultura, socioekonomický status, zaměstnání, náboženství, sociální podpora
Země původu Premigrační fáze / odchod	Sociální, politické, ekonomické a vzdělanostní faktory. Separace od rodiny a přátel. Rozhodnutí o tom, kdo odchází, kdo zůstává. Neočekávaný odchod. Opouštění známého prostředí. Život ohrožující okolnosti. Zkušenosti s násilím a pronásledováním. Ztráta významných druhých.
Transit / mezilehlá fáze	Nebezpečná nebo bezpečná cesta na krátkou nebo dlouhou vzdálenost. Uprchlícký tábor nebo detenční středisko s krátkým nebo dlouhým pobytem. Čekání na rozhodnutí cizího státu ohledně dalšího přemístění. Ztráta významných druhých.
Postmigrační / země přesídlení	Kulturní témata. Přijetí ze strany cílové země. Nesoulad mezi očekáváním a realitou. Úroveň nahromaděného stresu v důsledku migračního procesu. Odlišné úrovně akulturace v rámci členů a členek rodiny. Mezigenerační konflikty a změny v rámci rodinných vztahů a rolí. Jazykové rozdíly.
<i>Zdroj: D. Drachman a A. Paulino (eds.) 2004. cit. dle Drachman 2014, 383</i>	

Současně všechny tři vymezené fáze migrační zkušenosti s sebou nesou různou míru zranitelnosti a s ní související rizika pro fyzické a duševní zdraví jedinců. Migrační zkušenost také mnohdy znamená významné výkyvy v naplnění nezbytných potřeb daného člověka a výzvy v podobě začlenění do prostředí, kde sociální fungování představuje odlišné interakce, tedy zejména jiné na jednotlivce kladené nároky, než byly ty, na které byl zvyklý v místě svého původního pobytu.

Zranitelnost

Koncept zranitelnosti je nejčastěji vymezován jako náchylnost k újmě a užíván jako atribut pro označení znevýhodněné populace na základě pevně dané kategorie, jako je věk, migrační zkušenost, rasa, etnicita, geografická oblast, aj. (Ten Have, 2016). Takové užití má však stereotypizační a homogenizující charakter nezohledňující pozicionalitu jedinců a proměnlivost jejich individuální zkušenosti. Z tohoto důvodu vymezujeme zranitelnost jako působení jednoho či více vzájemně se protínajících situačních, kontextových a osobnostních faktorů dopadajících na zkušenost jedinců, kteří se ocitají ve znevýhodněné pozici (Glajchová, 2022; srov. Ilmonen, 2019). Dané vymezení umožňuje nejen lépe uchopit pozicionalitu jedinců, ale rovněž odhalit a zohlednit podmínky a jednotlivé faktory, které jsou pro jedince znevýhodňující.

Migrační zkušenost přináší celou řadu zvýšených rizik a faktorů, které mají potenciálně významný dopad na životní situaci člověka a mohou narušovat jeho sociální fungování. Komplexně lze tyto překážky označit jako **migrační trauma**. Studie Theisen-Womersley (2021) potvrzuje větší obtíže v oblasti duševního zdraví u lidí s migrační zkušeností, například zvýšenou úroveň posttraumatického stresu, úzkosti a deprese. Dále se pak tyto lidé častěji potýkají s psychosomatickými poruchami, poruchami souvisejícími se smutkem (grief related disorders) a krizí existenciálního významu. Migrační traumata ovšem mají širší oblast vlivu dopadů, než je duševní zdraví, neboť jako migrační traumata lze chápat komplexní vliv a důsledky migrační zkušenosti na životní situaci člověka. Podle autorky lze migrační traumata rozlišovat dle typologie reflektující příčinu vzniku traumatu na (1) premigrační; (2) migrační; (3) postmigrační.

- 1) Premigrační trauma zahrnuje prakticky všechny okolnosti odchodu lidí s migrační zkušeností ze země původu, které mají nepříznivý dopad na jejich životní situaci. Steel a kol. (in Theisen-Womersley, 2021, 30) u zkoumaného vzorku 420 uprchlíků žijících ve Švédsku identifikovali bezmála 90% výskyt traumatizující zkušenosti z doby před migrací. Výskyt premigračních traumata je logickým nepříznivým důsledkem sociální, politické či třeba environmentální situace, která byla pro migrujícího impulsem k odchodu a v různých souvislostech se podepsala na životní situaci daného člověka.
- 2) Jako migrační traumata označuje Theisen-Womersley (2021) taková traumata, která vznikají při procesu migrace. Do této kategorie patří také traumata spojená se ztrátou důležitých věcí či blízkých osob. Migrační trauma pak může vzniknout například v důsledku pobytu v uprchlickém táboře, nedosažení původně zamýšlené cílové země či obecně fyzická nebezpečí spojená s náročností cesty.
- 3) Postmigrační traumata souvisejí s nepříznivými okolnostmi života v novém prostředí. Theisen-Womersley (2021, 34) zmiňuje studie Lékařů bez hranic, které poukazují na poměr 86,9 % traumatizovaných ze vzorku 200 žadatelů o azyl v Itálii. Konkrétně se zde jednalo o pocit strachu z budoucnosti, starost o rodinu doma, konflikty při jednání s úřady, strach ze zamítnutí žádosti o azyl, pocit zanedbávání, neschopnost integrovat se a cítit se integrován, prodloužené čekací doby na výsledky posouzení žádosti o azyl, nedostatek denních aktivit, pocit osamělosti a nudy a v menší míře i další obtíže, jako je rozšířený pocit nespravedlnosti a pocit nedostatečné kontroly nad svým životem.

Kdo je osoba s migrační zkušeností?

Jedná se o osoby a skupiny osob, které se stěhovaly z jednoho místa na druhé a pobývaly (nebo hodlají pobývat) minimálně 1 rok mimo území svého domovského státu (dle IOM). Podrobnější členění uvádí zvláštní zmocněnec OSN pro migraci. Ten definuje migranty a migrantky jako:

1. osoby, které se nachází za hranicemi své rodné země, čili nepodléhají její právní ochraně a nacházejí se na území jiného státu,
2. osoby, které v hostitelské zemi nepožívají stejných práv jako její občasně, naturalizované osoby či osoby s mezinárodní ochranou,
3. osoby, na které se nevztahuje ochrana jejich práv na základě diplomatických či jiných dohod (OSN, 2023).

Amnesty International doplňuje vedle definice migranta/ky dle OSN i skutečnost, že i sezonní migranti jsou osobami s migrační zkušeností, přestože netráví mimo domovskou zemi více než jeden rok (Amnesty International, 2023).

Samostatnou kategorií většiny legislativ jsou držitelé mezinárodní ochrany (tedy DMO). Přidělení mezinárodní ochrany můžeme rozdělit do dvou základních kategorií vymezených dle přiznané míry ochrany:

1. status uprchlík/uprchlice, případně azyl/azylantka v souladu s Ženevskou konvencí OSN z roku 1951 (UHNCR, 2018) a poskytující držitelci či držitelce nejen ochranu, ale také podporu v rámci integračního procesu,
2. doplňková, dočasná či jinak vymezená mezinárodní ochrana nedosahující plného statusu DMO, velmi často omezena časovou platností ochrany či mírou podpory.

2.2. Sociální fungování v migrační zkušenosti

Sociálně fungovat v kontextu migrační zkušenosti tedy znamená být propojen ve vztazích v multidimenzionálním a multilokálním prostředí. Současně do této zkušenosti vstupují prožitky ze samotného migračního procesu.

Z pohledu sociálních věd můžeme říci, že taková zkušenost je tvarována zážitky, které během migračního procesu osoby prožijí, stejně jako výchozí pozicí před migrací a v neposlední řadě pozicí v rámci přijímající společnosti. Pozice migranta či migrantky a jeho či její výchozí linie pro integraci (začlenění) je do velké míry závislá na faktorech, které jsou dány jeho či její pozicí v sociálním poli určenou nejen ekonomickým, sociálním a kulturním kapitálem, ale také pobytovým statutem a migrační historií. Konfigurace kapitálů významně ovlivňuje pozici jedince v sociálním poli, jeho možnosti a limity. Dále je však nutno doplnit, že kromě kapitálů a jejich případného směňování přispívající k pozici jedince ve společnosti je podstatná rovněž otevřenost přijímající společnosti, stejně jako podmínky prostředí, ze kterého migranti a migrantky přicházejí. Migrace tedy s sebou přináší změnu prostředí, přičemž v původním se lidé určitým způsobem orientovali a naučili se nebo se snažili určitým způsobem fungovat, což se ale migrací může významně změnit. „To, co je v okruhu známých, příbuzných, nebo tam, kde člověk dlouhodobě žije a je funkčně gramotný, snadno uskutečnitelné, stává se v postmigrační situaci často fatálním problémem“ (Uherek, 2016, 49). Těmito slovy můžeme vystihnout postmigrační zkušenost většiny klientů a klientek sociálních služeb, kteří pracují v České republice s cizinci a cizinkami. Změna místa pobytu, a to dokonce plánovaná, může migrantům a migrantkám přinést často velmi neočekávané a více či méně obtížně překonatelné sociální situace.

Sociální pole a sociální kapitál

Pojmy sociální pole a sociální kapitál vymezil francouzský sociolog Pierre Bourdieu v druhé polovině 20. století a poskytl tak sociálním vědám koncepty umožňující vysvětlit „praktické jednání člověka v určitém společenském a historickém kontextu“ (Růžička a Vašát, 2011, 129).

Sociální "pole je v první řadě strukturovaným prostorem pozic, silovým polem, které vnucuje své typické tendence všem, kdo do něj vstoupí" (Wacquant, 2002). Jedná se o sociální (ale i fyzický) prostor, kde aktéři, kteří okupují jednotlivé pozice neustále soupeří o výhodnější pozice a tedy o větší podíl moci v daném sociálním prostoru. Například, "kdo chce uspět jako vědec, nemá jinou volbu než získat minimální požadovaný 'vědecký kapitál' a dodržovat pravidla a zvyky vnucované vědeckým milieum té doby a místa" (Wacquant, 2002).

"Systém dispozic, které lidé získávají, závisí na pozicích, jež zauímají ve společnosti, tj. na tom, jak jsou vybaveni kapitálem. Kapitálem je pro Bourdieu (1986) jakýkoli zdroj účinný v dané sociální aréně, jenž člověku umožňuje dosáhnout specifických zisků vyplývajících z toho, že se do této arény a soutěže, která se v ní odehrává, zapojil" (Wacquant, 2002). "Kapitál tak lze chápat obecně jako cokoli, co má v příslušném sociálním poli či prostoru diferencující (resp. stratifikační) efekt, to jest jako to, co způsobuje nerovnou distribuci uznání a moci." (Růžička a Vašát, 2011, 130). "Kapitál se vyskytuje ve třech základních druzích: ekonomický (materiální a finanční zdroje), kulturní (vzácné symbolické statky, dovednosti a tituly) a sociální (zdroje získané na základě členství ve skupině). Čtvrtý druh, symbolický kapitál, označuje účinky každé formy kapitálu, kdy jej lidé jako kapitál nevnímají (jako když přisuzujeme morální kvality členům vyšší třídy, protože 'věnují čas a peníze charitě')" (Wacquant, 2002).

Velkou roli v tom, jak vypadá migrační/postmigrační zkušenost, hraje rovněž migrantská transnacionální síť. V tomto případě se můžeme bavit o svazku transnacionálních konexí, které spolu s výše popsanými faktory vytváří individuální charakteristiky a formují migrační zkušenost (srov. Rumpík, 2020).

Transnacionální sociální síť

Jedná se o sociální formaci vztahů, která zahrnuje nejen migranty/ky, ale i nemigranty/ky. Taková formace je rozložena napříč geografickým prostorem překračující formální hranice států a národních celků. V literatuře (např. Vertovec, 2009; Herz a Olivier-Mensah, 2012) se můžeme setkat s názorem, že transnacionální sociální síť je soustava přeshraničních svazků, konexí, které mohou sloužit k mobilizaci zdrojů v případě potřeby. Mezi tyto zdroje řadíme nejen ekonomický kapitál a znalosti, ale i síť podpory a pomoci. Sociální síť tak nejenže ukazuje na propojení lidí mezi sebou, ale zároveň zefektivňuje cirkulaci zdrojů (Vertovec, 2009, 32-36). To znamená, že tyto transnacionální síť nejsou pouze formacemi mezi jedincem a druhým jedincem na druhém konci sítě, ale utváří celou formaci proměnlivých a dynamicky se rozvíjejících vazeb.

2.3. Osoby s migrační zkušeností v sociálních službách a jejich potřeby

Prožít migrační zkušenost, změnit sociální, kulturní a ekonomický kontext své životní situace s sebou přináší specifické potřeby, které z této zkušenosti přímo plynou, nebo jí jsou výrazně ovlivněny. Současně musíme brát v potaz, že osoby s migrační zkušeností se v přijímající zemi ocitají v pozici ohrožené procesy marginalizace a jejich situace je významně formována zranitelností. Potřeby osob s migrační zkušeností identifikujeme trojím charakterem: normativním, specifickým, individuálním.

Normativní

Normativní potřeby jsou vymezeny institucemi, které ovlivňují životní situace jedince. Jedná se zejména o legislativní rámec vymezující každému jedinci přístup k právům a povinnostem. Osobám s migrační zkušeností, které nemají občanství dané země, se věnuje specifická legislativa vymezující (a omezující či podporující) jejich fungování v daném státě. Ve většině zemí existuje několik kategorizací ne-občanů/ek, které se liší určením práv a povinností držitele či držitelky konkrétního statusu, což významně ovlivňuje možnosti naplňovat své potřeby. Zároveň se stávají zdrojem potřeb osob s migrační zkušeností, neboť přináší požadavky související s legální pozicí jedince (např. prodloužení povolení k pobytu, změna pobytového statusu). Současně jsou tyto národní legislativy vázány mezinárodními konvencemi, například Všeobecnou deklarací lidských práv a Ženevskou úmluvou (OSN). Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) se specificky věnuje ochraně a potřebám lidí na útěku, přičemž tvrdí, že: „...všichni lidé na cestě mají lidská práva, která by měla být respektována, chráněna a naplňována, a že uprchlíci a žadatelé o azyl mají specifické potřeby a práva chráněná zvláštní právní úpravou“ (UNHCR, 2016). Naplnění práv těchto osob skrze legislativu ale ještě nutně neznamená, že k nim mají individuálně stejný přístup.

Specifické

Specifičnost potřeb osob s migrační zkušeností vychází ze specifík migrační zkušenosti jako takové a statusu migranta či migrantky v přijímající společnosti (tedy osoby, která není členem dané společnosti ať již v lokálním, či národním kontextu). Specifičnost migrační zkušenosti spočívá zejména v již výše uvedeném migračním traumatu, kdy důvody odchodu, migrační zkušenost a podmínky příchodu a akulturace v přijímající zemi ovlivňují duševní pohodu jedince a jeho další jednání. Druhým faktorem ovlivňujícím specifické potřeby osob s migrační zkušeností je samotný status migranta či migrantky (případně DMO), tedy nečlenský status, který se může a mnohdy se pojí s více či méně viditelnými bariérami v konkrétní společnosti. To zahrnuje celou škálu zkušeností od potřeby jazykové adaptace po potýkání se s předsudky, diskriminací a uzavřením sociální struktury. Současně je nutné mít na paměti, že nemůžeme nazírat specifické potřeby jedinců s migrační zkušeností optikou skupinovou (například všichni občané ze zemí EU mají přístup na trh práce), neboť každý jednotlivý migrant či migrantka vnímá svůj potenciál ze své pozice v sociálním poli (tedy v kontextu jeho životní situace), což následně ovlivňuje jeho možnosti jednání.

Individuální

Populace jedinců s migrační zkušeností je ze své podstaty heterogenním shlukem osob (spojuje je sice migrační zkušenost, ale ta v sobě nese pestrou škálu zkušeností. Stejně tak status migranta či migrantky a z něj vyplývající zkušenosti v přijímající společnosti se na individuální rovině mohou velmi lišit), jejíž rozmanitost s sebou jednoznačně přináší

variabilitu individuálních potřeb. Příkladem může být přístup ke vzdělání, kde se potřeby jedinců mohou výrazně lišit s ohledem například na jejich individuální strategie, styly učení či povahu migrace (přechodná či trvalá) (OECD, 2019). Individuální potřeby tedy mohou být formovány kombinací faktorů migrace, postmigrační situace a kontaktu s majoritou (normativy) a specifických potřeb migrantů.

3. Sociální práce a migrace

Limity v komunikaci, kulturní rozdíly, nedostatek sociálních a zdravotnických služeb, vědomí marginalizace klientů a klientek, existence rasismu a nejistota jsou významné faktory, které ovlivňují práci sociálních pracovníků a pracovníc pracujících s klienty a klientkami s migrační zkušeností (Anis a Turtianen, 2021). Pro sociální pracovníky a pracovníce se ve vícejazyčném a kulturně různorodém prostředí stávají klíčovými komunikační dovednosti. Ty samy o sobě ale nejsou dostačujícím nástrojem pro sociální práci s osobami s migrační zkušeností. „Nejen interakční dovednosti, ale také znalosti týkající se nucené migrace a zejména problémů nucených migrantů a migrantek jsou potřebné k tomu, aby bylo možné klást relevantní otázky, porozumět situaci a komplexně pomoci. Například je třeba mít znalosti o uprchlických a azylových procesech, národních a evropských azylových zákonech a systémech, lidských právech a také porozumět tomu, jak nejisté statusy a traumata ovlivňují (rodinný) život lidí“ (Anis a Tourtinen, 2021, 15).

V norském Oslu identifikovali (Bø, 2015) pět klíčových témat vyplývajících ze zkušeností sociálních pracovníků a pracovníc s lidmi s migrační zkušeností. Dvě hlavní oblasti jsou spojeny s komunikací, která přináší výzvy nejen v důsledku jazykové rozmanitosti, ale také variability kulturních očekávání na chování aktérů. Dalším tématem jsou rodinné vztahy, které s sebou nesou odlišné kulturní pojetí rolí a očekávání. Předposledním tématem je vnímání horšího zdraví klientů a klientek zejména v důsledku traumat spojených s jejich migrační zkušeností, na což navazuje poslední téma zdůrazňující nepřipravenost systému na práci s lidmi z marginalizovaných skupin. Na základě těchto zkušeností identifikuje Bø (2015, 568-569) několik klíčových kompetencí sociálních pracovníků a pracovníc nezbytných pro práci s klienty a klientkami z minorit:

- „Znalosti o kultuře a rodinných vztazích.
- Znalosti o zázemí klientů a klientek, tedy znát jejich předmigrační a migrační historii, nespokojit se pouze se znalostí aktuální situace.
- Znalosti o klientském pojetí zdraví, tedy jak je pojmáno zdraví a nemoc v různých kulturách a lepší informovanost o post-traumatických poruchách.“

Bø (2015, 571-572) dále tento seznam potřebných znalostí přetváří ve výčet základních znalostí profesionální praxe:

- „Znalosti o životních podmínkách různých skupin ve společnosti, tedy orientace v sociálních nerovnostech společnosti.
- Znalosti o vlivu imigrační politiky na každodenní život migrujících osob.
- Znalosti o rasismu a diskriminaci.
- Kulturní citlivost a uvědomění si vlivu ideologie a uplatňování reflexe a sebereflexe.
- Mezikulturní komunikace a kulturně relevantní dovednosti a metody.“

Tato doporučení vychází z antiopresivní praxe.

Spolu s koncem 20. století se v sociální práci začaly objevovat přístupy, které dominantně směřují pozornost sociálních pracovníků a pracovníc na roli sociálního prostředí. Mezi tyto přístupy můžeme řadit tzv. antiopresivní, radikální, antidiskriminační a další, na které lze souhrnně nahlížet jako na teorie kritické sociální práce. Navrátil (2020) vztahuje rostoucí zájem o tyto přístupy k „eskalaci sociálních problémů“ viditelných skrze spojení s konflikty v interetnických a interkulturních vztazích např. v Německu, Velké Británii či USA. Antiopresivní přístup nelze dávat do souvislosti výhradně s problematikou migrace, ale „obecně je možné je aplikovat všude tam, kde jsou přehlíženy zájmy určitých sociálních skupin, ať už jsou definovány etnicky, kulturně, nábožensky či jinak“ (Navrátil, 2020). Principy této praxe tedy směřují k podpoře změn strukturálních podmínek, eliminaci zneužívání moci a nutnosti odstranění útlaku ze společnosti. Snahou těchto přístupů je dle Dominelli (1997) skoncování s opresivními hierarchickými vztahy a jejich nahrazení vztahy rovnocennými a rovnoprávnými. Jen díky takovému uspořádání vytvoříme sociální prostředí, které pomůže seberealizaci jednotlivců a skupin.

Burke a Harrison (2009, 211) odkazují na základní principy antiopresivní praxe vymezené Cliffordem (1995), které umožní pochopit „komplexní pojetí moci, útlaku a bezmocnosti, jež ovlivňují životy lidí, kteří jsou klienty a klientkami sociálních služeb“. Tyto principy jsou vzájemně provázané.

Základním krokem je uvědomění existence sociálních rozdílů ve společnosti, kdy se různé skupiny pojí s různým přístupem k moci. Hlavními kritérii vytvářející dělicí linie nerovností ve společnosti jsou rasa, gender a třída. Neméně významné jsou také sexualita, zdravotní postižení a věk.

Další princip zdůrazňuje potřebu uvědomovat si, že osobní a politické je propojené. Osobní příběhy se vždy odehrávají v širším sociálním kontextu. Jako sociální bytosti jsme součástí určitých sociálních systémů – ať se jedná o rodinu, komunitu či společenské instituce. Individuální zkušenosti jsou propleteny s osobními vztahy blízkými i vzdálenějšími, jsou ovlivněny ideologiemi, které rezonují ve společnosti, politikou a normami formující lidské jednání v prostředí, kde jedinec žije.

Sociální nerovnosti ve společnosti jsou vystavené na základě odlišného přístupu k moci. Uvědomění si významu moci se tak stává dalším základním principem antiopresivní praxe. Moc poskytuje přístup ke zdrojům (materálním i symbolickým), umožňuje prosazovat své zájmy a posilovat či vylepšovat svou pozici ve společnosti. Míra moci, kterou jedinec či skupina disponuje je ovlivněna sociálními, ekonomickými, kulturní a psychologické faktory.

Nezbytným základem této praxe je pochopení, že lidé žijí v konkrétním čase a konkrétním místě, tedy jejich zkušenosti jsou umístěny v určitém bodě historie a geografickém prostoru. Lidské jednání je tak pochopitelné pouze v kontextu doby a místa, kde se odehrává.

Výčet základních principů uzavírá důraz na zapojení reflexivity, tedy požadavek „neustálého zvažování jak hodnoty, sociální rozdíly a moc ovlivňují mezilidské interakce“ (Burke, Harrison, 2009, 211).

Pro efektivní uplatnění antiopresivní praxe je dle Burke a Harrison (2009, 217) nutné:

- „být otevřený/á jiným názorům, být ochoten/a naslouchat a být připraven/a na změnu.
- zahrnout názory utlačovaných jednotlivců a skupin.
- být teoreticky informován/a kritickým a reflexivním způsobem.
- zpochybňovat a usilovat o změnu stávajících myšlenek, politik a postupů, které podkopávají zásady spravedlnosti a rovnosti.
- analyzovat a zpochybňovat utlačovatelskou povahu organizační kultury a její dopad na praxi.
- mít jasný rámec pro průběžnou reflexi a hodnocení praxe.
- mít k dispozici řadu strategií, které zahrnují koncepci vytváření sítí, zapojení uživatelů a uživatelek, partnerství a participace.
- kriticky chápat a analyzovat koncept moci a způsob jejího využívání na osobní, profesní a strukturální úrovni.“

Východiskem pro konkrétní příklad zdůrazňující odlišnost antiopresivního přístupu může být situace, kdy sociální pracovník či pracovnice pracující v terénním programu zaměřujícím se na pomoc lidem s migrační zkušeností, přistoupí k podpoře řešení problému s nevyhovující bytovou situací osob hledajících dlouhodobé bydlení. Po prvních měsících v ČR se rodina ocitla na ubytovně, kde shledává podmínky pro bydlení jako dlouhodobě nevhodné. Při realizaci intervence může sociální pracovník či pracovnice bezpochyby volit z několika možných scénářů intervence zaměřené na zajištění důstojného bydlení pro tyto osoby. Ve své praxi se pak může setkat se zkušeností, kdy jeho klienti jsou vystaveni diskriminaci na trhu s bydlením a z důvodu různých bariér je pro ně velice obtížné úspěšně získat soukromý pronájem. Neantiopresivní praxe by pak mohla probíhat na základě nalezení způsobu, jak tuto diskriminaci a nerovnost „obejít“. Sociální pracovník či pracovnice na základě zmapování trhu s nemovitostmi například osloví realitní kanceláře či zjistí u kolegů a kolegyně či jiných známých kontakty na realitní makléře či makléřku, se kterými mají dobrou zkušenost. Následně pak může podpořit své klienty a klientky komunikací s makléřem nebo doprovodem klientů a klientek do realitní kanceláře. Takové jednání může skutečně přispět k vyřešení konkrétního případu, avšak perspektivou antiopresivního přístupu neřeší skutečné jádro daného problému, které spočívá ve strukturální nerovnosti. Antiopresivní praxe by v takovém případě znamenala iniciativu sociálního pracovníka či pracovnice na vyšší úrovni, hledání způsobů jak zajistit, aby z trhu s nemovitostmi tato diskriminace klientů a klientek ideálně zcela vymizela. Při případové práci pak takové jednání může spočívat v konfrontaci konkrétního makléře či makléřky/realitní kanceláře s nezákonností diskriminačního postupu, podpořit klienty při využívání dostupných prostředků k dosažení spravedlnosti nebo s podporou své organizace realizovat osvětu a lobbying za změnu legislativy v případě, kdy tyto prostředky nejsou v dané společnosti dostupné. To je dlouhodobý proces, který vyžaduje mnoho úsilí, v čemž spočívá náročnost tohoto přístupu. Nicméně právě tímto způsobem pak sociální pracovník či pracovnice směřuje svou intervenci na nápravu strukturálních nerovností ve společnosti v souladu s principem antiopresivního přístupu.

Antiopresivní praxe nabyla na významu v kontextu sociální práce s lidmi s migrační zkušeností zejména v období od roku 2015 (např. Anis a Turtianen, 2021), kdy došlo v evropských zemích k výraznému navýšení žádostí o mezinárodní ochranu, které je označováno jako migrační krize a zároveň je součástí odborných a politických debat (UNHCR, 2015).

Lidskoprávní optika

Lidskoprávní optiku vymezujeme jako perspektivu, která staví na veřejně deklarovaném respektu k základním lidským právům a standardům garantovaných Ústavou ČR, Listinou základních práv a svobod a dalšími mezinárodními úmluvami. Sociální práce vychází z respektu lidských práv, hodnot demokracie a sociální spravedlnosti, tudíž dodržování a uplatňování lidskoprávní optiky je vlastní pro praxi sociálních pracovníků a pracovníc (Stejskalová, 2019).

Vzhledem k výše řečenému je vhodné, aby v rámci sociálních služeb poskytovaných migrantům a migrantkám byla uplatňována antiopresivní praxe. Ta dle své logiky zajišťuje v rámci sociálních služeb přístup k uspokojení potřeb osobám, které jsou svým postavením migranta/ky a vlivem diskriminace i působením majoritní společnosti vyloučené z přístupu ke svým právům.

3.1. Praktická doporučení pro integrační práci

Na základě výše vymezených východisek jsme přistoupili k formulaci několika doporučení pro praxi, abychom tak poskytli konkrétnější představu o obrysech toho, co chápeme pod označením integrační práce.

V první řadě je třeba konstatovat, že podstata integrační práce vychází z důsledného dodržování principu obousměrnosti integračního procesu. Díky tomu lze podpořit udržení vlastní identity člověka, který se v procesu integrace nachází. Takový přístup ovšem může vyžadovat jistý kompromis. Na příkladu sociální práce s lidmi s migrační zkušeností by takové jednání znamenalo vzájemný respekt k identitě (jak jednotlivce, tak identity společnosti). Naším předpokladem je, že v tomto procesu lze vždy dosáhnout vzájemného konsensu a harmonického soužití. Podpora lidí (nejen) v migračním procesu by se neměla zaměřovat výhradně na pouhé zajištění základních potřeb, ale v plnohodnotné míře vyžaduje aktivní podporu vlastní identity. Naplnění základních potřeb, kterými může být například zajištění stravy, důstojného bydlení, hygieny apod., lze sice vnímat jako výchozí úkol intervence sociální práce při snaze nastolit rovnováhu sociálního fungování, jedná se však o počáteční fázi mnohem komplexnějšího procesu, jehož součástí musí nezbytně být možnost zachování identity. Asimilovaný člověk nuceně potlačující svou identitu bude dle našeho předpokladu prokazovat nižší potenciál sociálního fungování v důsledku narušení své pohody v podobném smyslu jako hladový, žíznivý či zimou trpící člověk. Právě proto byly tradiční principy sociální práce vymezeny tak, aby jakékoliv intervence postrádající individualizaci, empatii, akceptaci či sebeurčení byly považovány za neetické a z hlediska integrační práce je takové jednání nepřijatelné.

Dále jsme se při prezentaci příkladu integrační práce s lidmi s migrační zkušeností zmínili o specifiku životní situace, jejíž součástí a významným faktorem mohou být nejen obvykle předpokládané strasti příchodu do nové společnosti, nýbrž i traumata z předchozích fází migračního procesu. Takové trauma pak může vytvářet bariéry znemožňující sociální fungování. Sociální pracovníci a pracovníce by se tak měli při integrační práci zaměřovat na odhalování komplexity, respektive širší perspektivy specifík životní situace lidí, které při integraci podporují. I v tomto případě platí, že takový přístup doporučujeme nejen v případě sociální práce s lidmi s migrační zkušeností, ale napříč širokým spektrem klientely této pestré profese.

Potenciál integrační práce tak spatřujeme nejen v kontextu uprchlictví, ale například i v případě tématu sociální integrace osob se zdravotním znevýhodněním, osamocených seniorů, osob po výkonu trestu odnětí svobody, ohrožených dětí, respektive všech osob ohrožených sociálním vyloučením. Integrační práce nabízí východiska pro přístup reflektující význam multidimenzionality, komplexnosti a obousměrnosti při podpoře sociální sounáležitosti mezi jednotlivci a jejich sociálním prostředím.

4. Evaluace integračního procesu a dopadu programu či služby

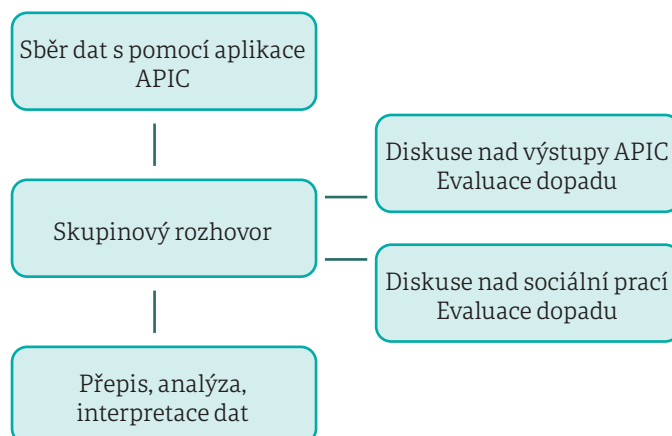
V následující části navrhujeme postup, jak uskutečnit evaluaci určité (sociální) služby nebo integračního programu, který je zaměřený na podporu lidí přicházejících do ČR ze zahraničí s cílem dlouhodobého usazení či pobytu, a to na základě dat zpracovaných v aplikaci APIC. Popis postupu evaluace je určený pro manažery/ky a koordinátory/ky dané služby nebo daného programu a jeho účelem je poskytnout jim návod, jak evaluaci programu připravit, realizovat (případně zadat externímu subjektu) a výstupy využít při rozvoji služby/programu.

Postup evaluace integrační práce, který se opírá o datové výstupy z aplikace APIC, spočívá v kombinaci dvou typologicky rozlišovaných přístupů, a sice v **evaluaci dopadu** a **evaluaci procesu**. Evaluace dopadu se standardně zaměřuje na studium rozsahu, v jakém program, služba či veřejná politika způsobuje změnu v zamýšleném směru, zatímco evaluace procesu se zaměřuje na studium způsobu implementace programu, politiky či zajištění služby (srov. Smutek, 2005, 25). Jednoduše řečeno, evaluace dopadu se vztahuje k vlivu služby/programu na situaci klientů a evaluace procesu k postupům, předpokladům a východiskům, které za tímto vlivem stojí.

V případě evaluace integrační práce se jedná primárně o evaluaci dopadu ve smyslu identifikace rozsahu, v jakém během participace klientů a klientek na programu/službě došlo ke změně jejich situace (k míře naplnění jejich potřeb), a následně k reflexi dat vyjadřujících rozsah této změny z hlediska toho, zda a jak změna situace klientů (míra a způsob uspokojení jejich potřeb) souvisí s působením programu/služby. Evaluace dopadu integrační práce vychází z grafické vizualizace kvantitativních dat vytvořených pomocí aplikace APIC na základě opakovaných rozhovorů s klienty určitého programu či služby. Tato grafická vizualizace následně slouží jako podklad pro skupinové rozhovory s pracovníky příslušných programů či služeb.

Evaluaci procesu, čili analýzu způsobu implementace sledovaného programu/služby, lze sekundárně či doplňkově uskutečnit na základě teoretických hledisek uvedených v předchozích kapitolách této metodiky, přičemž předmětem dotazování, resp. analýzy, mohou být přístupy, které organizace uplatňuje při podpoře klientů. Zjednodušeně řečeno představuje evaluace procesu v našem kontextu ověřování toho, do jaké míry naplňuje poskytovaná sociální práce v rámci programu kritéria práce integrační. Integrační práce respektuje obousměrnost a multidimenzionalitu procesu integrace, aktivně podporuje jedinečnost člověka a jeho identity, zohledňuje komplexnost dopadů specifík životní situace (v kontextu této metodiky ve smyslu migrační zkušenosti) a věnuje zvýšenou pozornost zdrojům oprese a diskriminace. Pouze takové pojetí sociální práce představuje na základě našich východisek a našeho přesvědčení plnohodnotnou profesionální sociální práci.

Jednotlivé kroky a nástroje navrhovaného procesu evaluace

4.1. Evaluace dopadu (za použití výstupů APIC)

Metodika evaluace integrační práce navazuje na Metodiku evaluace integračních potřeb držitelů mezinárodní ochrany (Pařízková a kol., 2023) rozšířením možností interpretace dat generovaných aplikací APIC směrem od prosté identifikace aktuální situace (resp. momentálních potřeb) klientů a klientek určitých programů/služeb, což bylo smyslem předchozí metodiky, ke zhodnocení změny, k níž došlo u vybrané subpopulace klientů a klientek v čase, resp. ke zhodnocení toho, nakolik a jak se na této změně podílela podpora poskytovaná v rámci příslušného programu/služby.

Stejně jako Metodika analýzy integračních potřeb držitelů mezinárodní ochrany se i část Metodiky evaluace integrační práce zakládá na rozlišení devíti dílčích dimenzí, v rámci kterých aplikace APIC umožňuje změnu situace klientů a klientek (resp. změnu jejich potřeb) sledovat. Jedná se o tyto dimenze:

- práce;
- bydlení;
- zdravotní a sociální péče;
- kultura a volný čas ;
- sociální kontakty;
- bezpečí;
- stabilita;
- odpovědnosti, práva a občanství;
- lidský kapitál.

Počty dimenzí, které jsou v kontextu podobných analýz (či v kontextu příslušných teorií) rozlišovány, se různí případ od případu. Devět výše zmíněných dimenzí volíme tak, abychom dostatečně postihli komplexitu procesu sociální integrace, ale i tak, aby každá z dimenzí byla smysluplně saturována použitelnými daty. Některé z nich se plně překrývají s oblastmi obvyklého působení integračních programů/služeb v ČR, další poskytují kontext pro podrobnější interpretaci, neboť například o změně situace klientů v souvislosti s bydlením lze jen těžko uvažovat separátně bez ohledu na otázku bezpečí, stability či sociálních kontaktů.

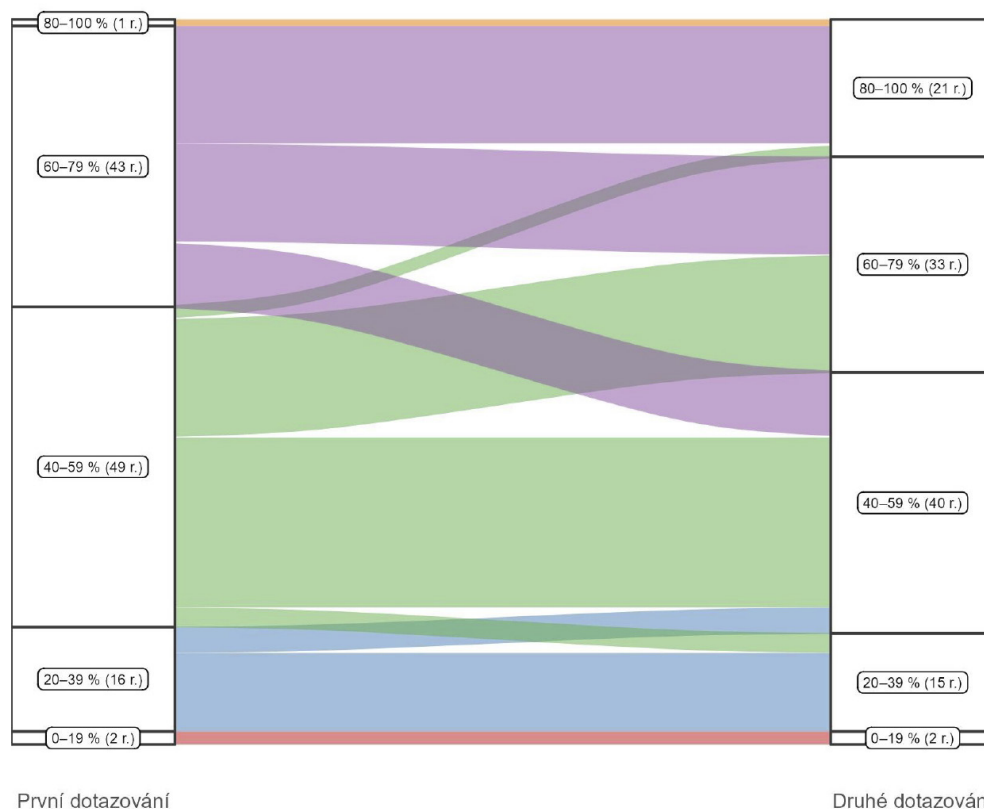
Vedle dimenzí analyticky rozlišujeme i faktory čili kritéria (např. věk, dosažené vzdělání, pohlaví), na jejichž základě uživatel aplikace volí, pro jaké subpopulace chce výsledky (dle jednotlivých dimenzí) znázornit.

Podmínkou vytvoření dat využitelných v rámci evaluace dopadu integrační práce je dostatečný počet vyplněných dotazníků s klienty sledovaného programu/služby v různých fázích účasti na programu/službě (ideálně při vstupu klienta do programu/služby a při ukončení participace klienta v rámci programu/služby). Logika identifikace změny situace vybrané subpopulace během monitorovaného období spočívá ve vyjádření rozdílu mezi určitou počáteční situací, resp. počátečními potřebami klientů v okamžiku vstupu do služby, a cílovou situací, resp. cílovými potřebami v okamžiku opuštění programu/služby, přičemž změna je sledována na úrovni jednotlivých dimenzí. Rozdíl mezi počáteční a koncovou situací je v systému APIC prezentován následujícím způsobem.

Změna skóre integrace v prvním a druhém dotazování

Skóre je rozděleno po 20 %

Skóre se mezi druhým a prvním dotazováním změnilo v průběhu o 7.0 p.b.

V uvedeném modelovém grafu je vizualizováno, jakým způsobem se změnila situace monitorované populace během sledovaného období v rámci jedné z výše uvedených dimenzí (systém APIC generuje tyto vizualizace pro jednotlivé dimenze, nikoli souhrnně). Sloupec označený jako „první dotazování“ zachycuje rozdělení sledované populace do pěti pásem podle výsledného skóre integrace, tedy podle míry uspokojení potřeb respondentů v rámci dané dimenze, na škále 0-100 %. Výška pole odpovídá tomu, kolik respondentů se svým výsledkem umístilo v daném pásmu (čím je pole vyšší, tím více respondentů se umístilo v daném pásmu). V prostřední části graf znázorňuje, u jakého podílu osob z určitého pásma se situace změnila (tzn. při „druhém dotazování“ odpovídá jinému pásmu) a u jakého podílu osob zůstala nezměněna.

Grafy vyjadřující změnu situace vybrané populace, poté, co jsou cíleně vygenerovány z aplikace APIC, slouží jako podklad pro vedení skupinového rozhovoru. Předpokladem úspěšné identifikace dopadu služby/programu ve vztahu k vizualizovaným změnám je, aby moderátor či moderátorka dokázal grafické modely srozumitelně představit účastníkům skupiny a byl schopen odvozovat dílčí otázky z tohoto způsobu znázornění.

Vedení skupinového rozhovoru doporučujeme svěřit externímu odborníkovi či odbornici, ideálně se zkušeností s facilitací a kvalitativním výzkumem a dobrou orientací v migrační a integrační tematice.

4.2. Zaměřovaný skupinový rozhovor / Focus Group Discussions (FDGs)¹

Jelikož ověření přítomnosti takto sofistikovaných rysů praxe přirozeně vyžaduje vysoce kvalitativní informace, doporučujeme v tomto směru využívat metody kvalitativní evaluace, konkrétně prostřednictvím techniky zaměřovaných skupinových rozhovorů neboli fokusních skupin, které jsou „kvalitní technikou vytváření dat, při které výzkumník – moderátor vede diskusi nad specifickým tématem najednou s více respondenty, zpravidla šesti až dvanácti“ (Toušek, 2012, 73), přičemž doporučený počet participantů a participantek v jedné skupině je spíše blíže k dolní vymezené hranici, „s ideálním počtem osmi osob“ (Toušek, 2012, 81). Výhoda focus groups spočívá v dynamice a široké perspektivě, kterou skupinový rozhovor více účastníků v přítomném čase a prostoru přináší. Vzhledem k tomu, že integrační práce ze své podstaty úzce souvisí s vyznávanou kulturou organizace/instituce poskytující program, zasahuje tak prakticky všechny pracovníky a pracovníce daného kolektivu a současně může mít v důsledku sdíleného rámce oblasti působení programu/ů dopad na širší specifické kategorie pracovníků a pracovníc určitého segmentu praxe sociální práce.

Doporučujeme, aby osnova pro vedení zaměřovaného skupinového rozhovoru zahrnovala jednak otázky či diskuzní náměty vztahující se k předpokládanému dopadu služby na změny zachycené na uvedených grafech z aplikace APIC, tak i otázky zaměřující se na realizovanou integrační práci. V daném ohledu předpokládáme, že skupinový rozhovor bude zacílen na dvě hlavní tematické oblasti – 1) na otázku dopadu služby/programu a 2) na otázku procesu poskytování dané služby/programu ve smyslu reflexe předpokladů, způsobů a limitů, jakým účastníci a účastnice skupinového rozhovoru (sociální pracovníci a pracovníce) o podpoře, kterou poskytují, uvažují, v jakých teoretických rámcích.

Moderační scénář si vytvoří moderátor či moderátorka se zřetelem ke specifické podobě evaluovaného programu či služby. Doporučený moderační scénář je součástí této metodiky (v kapitole 5). Otázky a náměty pro vedení rozhovoru uvedené v modelovém moderačním scénáři jsou příklady, které lze při tvorbě konkrétního moderačního scénáře využít.

¹ Pro metodu nazývanou anglicky Focus Group Discussions (FGD's) používáme české označení „zaměřované skupinové rozhovory“, případně „fokusní skupiny“.

4.3. Evaluace procesu

Evaluaci procesu pojmáme jako druhou fázi evaluace následující po provedení evaluace dopadu. Identifikované skutečnosti, které nejsou v souladu se zamýšleným efektem programu, doporučujeme využít jako vodítko pro zacílení evaluace procesu. Současně však považujeme za zásadní zmapovat přítomnost výše zmíněných základních kritérií integrační práce. Zjištěné neočekávané dopady programu tak v této části slouží k vytvoření kontextu pro fokusní skupinu, ve kterém může být identifikována příčina neočekávaného dopadu v podobě narušené podstaty integrační práce. Námi navrhovaný moderační scénář fokusní skupiny proto neslouží jako striktní vymezení, nýbrž jako podpůrný materiál pro originální modifikaci na základě závěrů evaluace dopadu. Úpravy se přitom nemusí týkat pouze kontextu, kterého se moderátor snaží držet, nýbrž i reformulace a změn konkrétních otázek.

Námi navrhovaný moderační scénář fokusních skupin pro evaluaci procesu zahrnuje celkem 8 částí:

- 1) struktura a vnímání situace klientů;
- 2) predispozice a přístup sociálních pracovníků;
- 3) vstup do SIP;
- 4) průběh sociální práce a reflexe principů;
- 5) přístup k nepředvídatelným situacím;
- 6) výstup z programu;
- 7) pojetí integrace;
- 8) závěr.

Tuto strukturu témat doporučujeme udržovat za účelem zachování komplexního pokrytí všech částí souvisejících se zásadami komplexní integrační práce s lidmi s migrační zkušeností.

Námi formulované otázky v tomto scénáři, který je doporučením pro moderátora či moderátorku, zahrnují dotazy vyváženě a nepřímě směřující na identifikaci znaků prokazujících naplňování definice integrační práce, směřují tedy k mapování ukazatelů přítomnosti principu obousměrnosti, podpory a respektu vůči individualitě a vlastní identitě a postoj vůči opresi a diskriminaci. Kromě toho jsme do scénáře zařadili takové otázky, které jsou z našeho pohledu a dle námi využitých východisek vhodné pro náležité porozumění podobě praxe zúčastněných sociálních pracovníků a pracovníc.

5. Moderační scénář skupinového rozhovoru

Téma	Návrhy konkrétní otázky	Vysvětlení
Úvod a „Warm up“, tedy podpora rozpovídání participantů a participantek.	<p>Představení moderátora a účelu fokusních skupin. Vymezení časového rámce (max 120 minut).</p> <p>Informovaný souhlas a etika (seznámení s tím, jak bude nakládáno s nahrávkou).</p> <p>Volba vhodného místa rozhovoru („safe place“), které bude zúčastněnými vnímáno jako bezpečné prostředí</p> <p>Pravidla diskuze a poděkování za účast, zmínka o možném přínosu účasti pro samotné účastníky.</p> <p>Požádat respondenty a respondentky o představení (jméno, příslušnost k organizaci, pracovní pozice, délka praxe, motivace k účasti).</p>	Úvodní část zahrnuje standardní náležitosti spojené s vedením fokusních skupin na bázi běžné skupinové diskuze. Důraz je důležité klást na vytvoření prostoru, který bude pro účastníky bezpečný, respektive sociální pracovníci budou mít jistotu, že cokoli v rámci evaluačního procesu sdělí o své práci, bude sloužit výhradně k rozvoji programu a nebude pro ně představovat profesní či osobní komplikace.
První část	<p>Evaluce dopadu</p>	
	<p>Na kterou z uvedených oblastí (dimenzí) se vaše služba/program cíleně zaměřuje?</p> <p>A máte tyto oblasti specificky pojmenované a vymezené ve standardech nebo v popisu programu?</p>	<p>Moderátor ukáže kartu se seznamem pojmenování jednotlivých dimenzí.</p> <p>Následně moderátor postupně ukazuje jednotlivé grafy vztahující se k dimenzím, které informátoři označí jako ty, ve kterých služba/program působí.</p>
	<p>Domníváte se, že změna zobrazená v rámci této dimenze je přímo způsobená vaší službou/programem? Jaké vaše konkrétní intervence přímo vedly k dosažení této změny?</p> <p>Nebo se jedná spíše o nepřímý důsledek vaší podpory klienta v jiných oblastech? A je-li změna nepřímým důsledkem vaší podpory, o jakou podporu se jedná?</p>	<p>Následující otázky jsou pokládány opakovaně ke každé relevantní dimenzi.</p> <p>Zde zjišťujeme, zda a nakolik je monitorovaná změna způsobená sledovanou službou/programem přímo nebo nepřímo (tzn. jedná se o vedlejší efekt působení v rámci jiné problémové oblasti).</p> <p>Intervence, které informátoři identifikují jako faktory pozitivní změny, lze chápat (a kódovat) jako stimulanty.</p>
	<p>Považujete zobrazený rozsah změny vzhledem ke svým cílům za dostatečný?</p>	
	<p>Překvapuje vás zobrazený výsledek? V jakém ohledu?</p> <p>Zamýšleli jste/plánovali jste dosažení takové změny?</p> <p>Pokud ne, dokážete identifikovat překážky, které vám (vaší organizaci) bránily v dosažení zamýšlené či plánované změny?</p>	<p>Zde zjišťujeme, nakolik je zobrazená změna zamýšlená/nezamýšlená a případně identifikujeme překážky, které bránily dosažení plánované změny. Překážky, které informátoři zmíní, lze v rámci kódování rozlišit podle toho, zda jsou jimi chápány jako překážky na straně organizace nebo na straně klientů.</p>

Druhá část	Evaluace procesu	
<p>Struktura a vnímání situace klientů a klientek</p>	<p>Co charakterizuje klienty a klientky zúčastněných sociálních pracovníků a pracovníc (rodiny/jednotlivci, země původu, doplňková ochrana/azyl)?</p> <p>Vstupuje do jejich životní situace gender, věk či zdravotní stav?</p> <p>Kdo a jak by měl být zapojen do integračního procesu klientů a klientek?</p> <p>Jak byste popsali vaše klienty a klientky dítěti na 1. stupni ZŠ?</p> <p>Jak vnímáte identitu vašich klientů a klientek? Dotýkáte se v komunikaci tohoto tématu?</p>	<p>Tato pasáž přináší vedle základního zorientování se v cílové skupině klientů a klientek také možnost sledovat, jakým způsobem sociální pracovníci a pracovníce o svých klientech uvažují. Otázky jsou formulovány tak, aby pomohly odhalit hlubší předpoklady, eventuálně i předpojatosti o cílové skupině. Sledujte zejména zmínky o obousměrnosti či jednosměrnosti integračního procesu, respekt k vlastní identitě klientů nebo zmínky o jejich jedinečnosti.</p>
<p>Predispozice a přístup sociálních pracovníků</p>	<p>Jaké jsou typické rysy kultur vašich klientů a klientek (odlišnosti, podobnosti, postavení žen, rodinné uspořádání)? Co víte o jejich migračních zkušenostech (okolnostech odchodu, způsob migrace a důsledky celého procesu)?</p> <p>Jaké možnosti zdrojů pomoci mají vaši klienti a klientky (finanční, sociální, technologické, služby apod.)?</p> <p>Jaká práva a povinnosti mají vaši klienti a klientky (zejména ve vztahu k pobytu)?</p> <p>Jak pracujete se situací svých klientů a klientek (oblasti zájmu, zaměření intervence, míra komplexní perspektivy)?</p> <p>Co vás nejvíce zajímá na situaci vašich klientů a klientek?</p> <p>Jaké jsou nejdůležitější vlastnosti sociálního pracovníka/pracovnice k tomu, aby mohl naplnit zakázky klientů a klientek s migrační zkušeností?</p> <p>Popište ideální stav po dosažení výsledku vaší práce (tedy co je cílem vaší práce).</p> <p>Co byste změnili na metodických postupech vázaných k vaší pracovní pozici?</p>	<p>V této části sledujeme míru povědomí účastníků o cílové skupině klientů a klientek. Dále je zde mapována komplexita uvažování o migračním procesu, respektive o potenciálních migračních traumatech. Dále zde sledujeme povědomí a způsob přemýšlení o dostupných zdrojích pomoci, povědomí o právech a povinnostech (lze sledovat, na co je kladen větší důraz).</p> <p>Poslední sada otázek směřuje na odhalování přístupů sociálních pracovníků a pracovníc a odhalení postoje k bariérám integrace prostřednictvím reflexe vlastní práce.</p>

<p>Vstup do SIP</p>	<p>Jaké charakteristiky a potřeby mají osoby vstupující do SIP? Jsou z vašeho pohledu nějak specifické?</p> <p>Jaké jsou podmínky vstupu do SIP? Jak probíhá spolupráce? Je vstup do SIP nabízen?</p> <p>Jak je při spolupráci rozdělena iniciativa mezi klienty a sociální pracovníky (řízená spolupráce/vlastní zájem klientů a klientek)?</p> <p>Jaké informace, jakým způsobem a za jakým účelem jsou sbírány při vstupu klienta či klientky do SIP (standardizovaně/individuálně)?</p>	<p>Část týkající se vstupu do SIP je zaměřena na získání konkrétní a jasné představy o úvodní fázi spolupráce mezi klienty a sociálními pracovníky. V kontextu odpovědí lze i zde sledovat důraz na jednotlivé typy migračních traumat, vnímání cílové skupiny a charakteru spolupráce. Můžete pozorovat také nastavení spolupráce ve smyslu míry procedurality, či naopak individuality intervence, což umožňuje odhalit, zda jsou skutečnými aktéry postupů spíše metodici, či samotní sociální pracovníci.</p>
<p>Průběh sociální práce a reflexe principů</p>	<p>S jakými typy zakázek se nejčastěji setkáváte a kdo je jejich skutečným zadavatelem (klient/sociální pracovník/metodik)?</p> <p>Jak konkrétní postupy při těchto zakázkách uplatňujete a jaké metody motivace klientů a klientek používáte?</p> <p>Jaké problémy se v průběhu práce objevují a jaké je podle vás jejich nejlepší řešení?</p> <p>Identifikovali jste při své práci nezamýšlené důsledky podpory skrze sociální práci?</p> <p>Existují systémové bariéry bránící úspěšné integraci (včetně diskriminace a xenofobie)?</p> <p>Dochází při intervenci ke změně či změnám v potřebách či jednání klienta / klientky? Jakým způsobem?</p> <p>Jaký vliv má klient či klientka na průběh spolupráce?</p>	<p>Mapování průběhu sociální práce umožňuje prostřednictvím koncepce principů a její reflexe sledovat, do jaké míry jsou v rámci služby uskutečněné výchozí podmínky pro realizaci integrační práce dle klíčových zásad. Zde je potřeba kontrolovat respekt k sebedeterminaci a participaci klienta při procesu spolupráce.</p>
<p>Přístup k nepředvídatelným situacím</p>	<p>Opustili klienti SIP v průběhu programu? Proč?</p> <p>Objevují se zakázky klientů a klientek SIP, které bylo složité řešit? Z jakého důvodu? Co bylo bariérou?</p> <p>Objevují se potřeby klientů a klientek, které nejsou obsahem SIP?</p>	<p>Oblast nepředvídatelných situací směřuje k zjištění toho, zda a jaké povahy jsou situace, kdy se spolupráce neodvíjí dle předpokládaného plánu. Zde lze opět identifikovat poznatky o základních principech respektu k perspektivě klientů a míře reflexe sociálních pracovníků vůči programu.</p>

Výstup z programu	<p>Jak probíhá opuštění programu SIP?</p> <p>Jaké informace a v jaké formě sbíráte při výstupu (standardizované/individuální)?</p> <p>Jakým způsobem je shromažďována a reflektována zpětná vazba od klientů a klientek?</p>	Jedná se o mapování charakteristiky závěrečné fáze programu. Ukazatelem integrační práce je například přítomnost mechanismů systematické selekce a implementace zpětné vazby klientů či povaha a forma sbíraných informací.
Pojetí integrace	<p>Co pro vás znamená integrace (definice, charakteristika, vymezení)?</p> <p>Jak podle vás vnímají integraci klienti a klientky (význam, smysl, přínosnost)?</p>	Pojetí integrace sociálními pracovníky a pracovnícemi může poskytnout přímočarý ukazatele toho, zda interpretují pojem integrace v souladu s vymezením v kontextu integrační práce, tedy jako multidimenzionální a obousměrný proces.
Závěr	<p>Máte pocit, že jsme zapomněli na něco, co je důležité?</p> <p>Chcete se vy sami na něco zeptat?</p> <p>Poděkování a ukončení rozhovoru.</p>	Závěr rozhovoru je podobně jako úvod formální a tradiční pro fokusní skupiny. Zdůrazňujeme, že v této části mohou často doznívat dozvuky témat a v důsledku toho se v samotném závěru můžeme setkat s hlubokými úvahami, které mohou klíčově dokreslit jakoukoliv z probraných oblastí a tím poskytnout významné informace k evaluaci.

6. Interpretace a struktura evaluační zprávy

Pro vyhodnocování evaluačního procesu doporučujeme postupovat dle zásad kvalitativního zkoumání, tedy zaznamenat data (nahrát záznam fokusní skupiny na diktafon) a realizovat standardní transkripci s následným kódováním a kategorizací dat, přičemž se lze opřít o předem stanovené kategorie odrážející zásady integrační práce či využít poznatky z evaluace dopadu.

Obsah zaměřovaného skupinového rozhovoru doporučujeme interpretovat z hledisek, která jsou v rámci evaluace dopadu, resp. procesu, standardně uplatňována a odpovídajícím způsobem doporučujeme strukturovat i evaluační zprávu.

V případě evaluace dopadu určité služby či programu je rozlišován dopad pozitivní a negativní, přímý a nepřímý a zamýšlený a nezamýšlený, jak je i naznačeno v pravém sloupci příslušné části předcházející tabulky s moderačním scénářem skupinového rozhovoru. Smyslem použití uvedených pojmových dvojic je zhodnocení dopadu programu/služby v intencích uvedených dichotomií, resp. kategorizace a sumarizace získaných informátorských výpovědí. Při práci s přepisem obsahu skupinového rozhovoru doporučujeme uvedené dichotomické kategorie používat coby kódy v rámci klasického kódování, a na jejich základě souhrnně interpretovat obsah výroků okódovaných jednotlivými kódy. Navržené kódy je možné uplatnit ve vztahu k oběma částem zaměřovaného skupinového rozhovoru tak, že kódy navržené pro evaluaci dopadu je možné vztahovat i k informátorským výročkům proneseným v rámci druhé části rozhovoru věnované evaluaci procesu, a naopak.

Při evaluaci procesu doporučujeme návazně věnovat pozornost tomu, zda, nakolik a v jakém smyslu identifikovaný efekt sledované služby/programu, odpovídá či neodpovídá deklarovaným cílům dané služby/programu s reflexí hodnot a principů antiopresivní praxe, tedy také tomu, zda (a jaké) informátoři a informátorky identifikovali bariéry, které dosažení cílů brání či v minulosti (během působení služby/programu na cílovou populaci) bránily, resp. stimulanty, které informátoři identifikovali ve smyslu faktorů pozitivního vlivu na situaci klientů. Zejména pojmy bariéra a stimulant je žádoucí využít jako kódy, neboť právě od identifikovaných bariér a stimulantů lze odvodit doporučení pro evaluovanou organizaci, a to v podobě navržení konkrétních postupů vedoucích k minimalizaci bariér a maximalizaci stimulantů. Evaluaci procesu je možné strukturovat i jako SWOT analýzu, a tomu přizpůsobit strukturu dotazování, resp. postup vedení skupinového rozhovoru. V takovém případě je na místě interpretaci směřovat a obsah závěrečné zprávy členit dle SWOT kategorií (silné stránky, slabé stránky, příležitosti, ohrožení). Evaluační zprávu doporučujeme strukturovat s ohledem na výše uvedené kategorie (kódy) a v předchozí textu navržená interpretační vodítka, např. následujícím způsobem:

Úvod

- východiska a institucionální rámec evaluace
- postup analytických prací

Evaluace dopadu na základě APIC

- charakteristika vybrané subpopulace
 - dimenze 1 (+ graf)
 - pozitivní × negativní dopad
 - přímý × nepřímý dopad
 - zamýšlený × nezamýšlený dopad
 - dimenze 2 (+ graf)
 - pozitivní × negativní dopad
 - přímý × nepřímý dopad
 - zamýšlený × nezamýšlený dopad
 - dimenze x... (+ graf)
 - ...

Evaluace procesu

- vztah zobrazené změny k cílům organizace
- obeznámenost s historií a kontextem klientů a klientek
- kulturní citlivost
- reflexe a sebereflexe vlastní práce a svých předsudků a představ (SWOT)

Doporučení

- bariéry (a postupy vedoucí k jejich minimalizaci)
- stimulanty (a postupy vedoucí k jejich maximalizaci)

Etické aspekty

Apelujeme také na potřebu důsledného dodržování etických principů, respektive na podmínku zajištění maximálně bezpečného prostoru pro všechny zúčastněné. Jedině takto citlivý přístup k účastníkům a účastnicím může zajistit relevanci zjištění a představuje potenciál pro rozvoj programu. Pokud by se pocit bezpečí vytvořit nepodařilo, nemusí být získané poznatky zcela směřodatné. Z tohoto důvodu by také moderátor či moderátorka měli být pozorní a citliví nejen vůči obsahu sdělení, ale také jeho formě a celkové atmosféře v průběhu realizace skupinových rozhovorů.

7. Shrnutí

Předkládaná **Metodika evaluace integrační práce** navazuje na koncepci analýzy integračních potřeb držitelů mezinárodní ochrany, pro kterou jsme vyvinuli analytický nástroj, on-line aplikaci s názvem APIC (Pařízková a kol., 2023). Vývoj této aplikace se opírá o fakt, že česká společnost se potýká s dlouhodobou absencí systematického sběru dat o potřebách DMO (a osob s migrační zkušeností obecně), což nás inspirovalo k vývoji a následnému využití tohoto analytického nástroje k posouzení ukazatelů integračních potřeb v jednotlivých dimenzích. V této metodice jsme se tedy podrobně zacílili na prezentaci a vysvětlení, jak je možné dané ukazatele integračních potřeb a jejich vývoj využít k evaluaci programu či služby. Současně tento typ evaluace doplňujeme o zacílení na integrační práci, která propojuje principy sociální práce a integrace v kontextu podpory osob s migrační zkušeností. Zjednodušeně řečeno, jde o zhodnocení poskytované služby ve vztahu k naplněnosti integračních potřeb jedinců (evaluace dopadu) a reflexi integrační praxe realizovanou sociálními pracovníky a pracovníci konkrétního programu či služby (evaluace procesu).

V metodice vycházíme z antiopresivní praxe a klademe na ni velký důraz. Tato zmíněná antiopresivní praxe zohledňuje roli sociálního prostředí, kriticky reflektuje nerovnosti ve struktuře a vztazích ovlivňující životy klientů a klientek sociálních služeb a programů a soustředí se na sociální spravedlnost. Tento přístup je v souladu s pojetím integrace, ke kterému se hlásíme, jakožto obousměrného, multidimenzionálního a komplexního procesu odehrávaného v určitém kontextu.

Věříme, že námi navrhovaný postup evaluace integrační práce může být přínosný v mnoha ohledech. Jednak umožňuje zavedení systematického sběru a analýzy dat týkající se sociální práce s DMO, který dosud v české společnosti chybí. Takový systematický sběr dat a posouzení ukazatelů integračních potřeb umožňuje porozumět životním situacím příchodících jedinců a jejich sociálnímu fungování napříč různými dimenzemi. Jednak přináší návod na evaluaci programu či služby, přičemž zpětná vazba vykonavatelů a vykonavatelek sociálních služeb může zacílit na nové výzvy v oblasti integrační práce a tím zkvalitnit ji.

8. Seznam zdrojů

Anis, M., & Turtiainen, K. (2021). Social workers' reflections on forced migration and cultural diversity—towards anti-oppressive expertise in child and family social work. *Social Sciences* 10(79). <https://doi.org/10.3390/socsci10030079>

Bartlett, H. M. (1970). *The common base of social work practice*. New York: National Association of Social Workers.

Berry, J. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review* 46(1), pp. 5–68.

Biestek, F. (1961). *The casework relationship*. UK: George Allen & Unwin.

Bø, B. P. (2015). Social work in a multicultural society: New challenges and needs for competence. *International Social Work* 58(4), pp. 562–574. <https://doi.org/10.1177/0020872814550114>

Burke, B. & Harrison, P. (2009). Anti-oppressive approaches. In Adams, R., Dominelli, L. & Payne, M. (eds.) *Critical practice of social work*. Palgrave Macmillan, pp. 209–219.

Calvo, R., Rojas, V., & Waters, M. C. (2014). The effect of universal service delivery on the integration of Moroccan immigrants in Spain: A case study from an anti-oppressive perspective. *The British Journal of Social Work* 44(1,1), pp. i123–i139. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu047>

Dominelli, D. J. (1997). Feminist theory. In M. Davis (ed.) *The Blackwell Companion to Social Work*. Oxford: Blackwell Publisher.

Drachman, D. (2014). Immigrants and refugees. In Gitterman, A. (ed.) *Handbook of Social Work Practice with Vulnerable and Resilient Populations*. New York: Columbia university press, pp. 366–391.

Elichová, M. (2017). *Sociální práce: Aktuální otázky*. Praha: Grada.

Esser, H. (2000). *Soziologie, spezielle Grundlagen. Band 2: die Konstruktion der Gesellschaft*. Campus verlag, Frankfurt/New York.

Glajchová, A. (2022). *Zrození a stárnutí: dvě životní etapy optikou konceptu zranitelnosti*. Plzeň: Západočeská univerzita.

Herz, A., & Olivier-Mensah, C. (2012). Transnational social networks-current perspectives. *Transnational Social Review* 2(2), pp. 115–119. <https://doi.org/10.1080/21931674.2012.10820729>.

Ilmonen, K. (2019). Identity politics revisited: On Audre Lorde, Intersectionality, and Mobilizing Writing Styles. *European Journal of Women's Studies* 26(1), pp. 7–22, <https://doi.org/10.1177/1350506817702410>.

Musil, L., & Jáklová Střihavková, D. (2020). Reflecting on a common core and the variability of social work definitions: „Theme and its Interpretations“ by Foucault. *Journal of Social Work Education* 56(2), pp. 384–393.

- Navrátil, P., & Musil, L. (2000). Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. *Sociální studia* 5, sborník prací FSS MU 2000, pp. 127-163.
- OECD. (2019). Consider the heterogeneity of immigrant populations. In *The Road to Integration: Education and Migration*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/b8509e01-en>
- Pařízková, A., Hirt, T., Glajchová, A., Rumpík, V., Řezáč, K., Pěchota, J., & Galeta, P. (2023). *Metodika analýzy integračních potřeb držitelů mezinárodní ochrany*. Plzeň: ZČU.
- Payne, M. (1997). *The Modern Theory of Social Work*. London: Macmillan.
- Payne, M. (2014). *Modern Social Work Theories*. New York: Palgrave Macmillan.
- Růžička, M. & Vašát, P. (2011). Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus. *Antropowebzin* 2, pp. 129–133, <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierra-bourdieu-pole-kapital-habitus>
- Řezáč, K. (2022). *Potencialita dětí v náhradní rodinné péči: ...od očekávání k autonomii*. Plzeň: ZČU.
- Staub-Bernasconi, S. (2009). Social work as a discipline and profession. In Leskošek, V. (ed.) *Theories and Methods of Social Work. Exploring Different Perspectives*. University of Ljubljana: Faculty of Social Work.
- Stejskalová, J. (2019). Koncepte lidských práv z hlediska sociální práce, dilemata v sociální práci. In Borská, J., Stejskalová, J., & Vacková, J. *Lidská práva a dilemata v sociální práci ve vztahu k řízení lidských zdrojů*. České Budějovice: ZSF JU v Českých Budějovicích, pp. 33-39.
- Ten Have, H. (2016). *Vulnerability: Challenging Bioethics*. London, New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Theisen-Womersley, G. (2021). *Trauma and resilience among displaced populations: A sociocultural exploration*. [online] Springer Nature Switzerland AG. [cit. 21. 11. 2023] Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-67712-1>
- Toušek, L. (2012). Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie. In Hirt, T. (ed.) *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Plzeň: ZČU, pp. 25-106.
- Uherek, Z. (2016). *Migrace. Historie a současnost*. Ostrava: Pant.
- Valtonen, K. (2008). *Social work and migration: Immigrant and refugee settlement and integration*. London: Routledge.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism*. London, New York: Routledge, Taylor and Francis Group.

Elektronické zdroje:

Amnesty International. (2023). *Terminologie*. [online]. [cit. 11. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.amnesty.cz/migrace/terminologie>

Home Office. (2019). Home Office Indicators of Integration framework 2019. Home Office Research Report 109 [online]. [cit. 11. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/publications/home-office-indicators-of-integration-framework-2019>

IFSW. (2014). Global definition of social work [online]. [cit. 7. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

Navrátil, P. (2020). Antiopresivní přístupy v sociální práci s rodinami [online]. Brno: Časopis Sociální práce. [cit. 11. 10. 2023] Dostupné z: <https://socialniprace.cz/online-clanky/antiopresivni-pristupy-v-socialni-praci-s-rodinami/>

OSN. (2023). *Migrants, refugees, or displaced persons?* [online] OSN. UNESCO. [cit. 21. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.unesco.org/en/articles/migrants-refugees-or-displaced-persons>

Rumpík, V. (2020). *Společenská smlouva nebo tichá dohoda? Zaměstnávání cizinců v Plzeňském kraji*. [online] Plzeň: ZČU. [cit. 21. 11. 2023] Dostupné z: <https://mintegration.zcu.cz/files/soubory/vystupy/Spolecenska-smlouva-nebo-ticha-dohoda-Zamestnavani-cizincu-v-Plzenskem-kraji.pdf>

Smutek, M. (2005). *Evaluace sociálních programů*. [online] Hradec Králové: Gaudeamus. [cit. 15. 12. 2023] Dostupné z: https://www.uhk.cz/file/edee/filozoficka-fakulta/studium/smutek_-_evaluace_socialnich_programu.pdf

UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees). (2015). The year of Europe's refugee crisis. Resource document. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), & UNHCR. [cit. 13. 10. 2023] Dostupné z: <https://www.unhcr.org/news/stories/2015-year-europes-refugee-crisis>

UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees). (2016). „Uprchlíci“ a „migranti“. [online] Geneva: UNHCR [cit. 13. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.unhcr.org/cz/365-cznews2016uprchlici-a-migranti-html.html>

UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees). (2018). *Convention and protocol relating to the status of refugees* [online] Geneva: UNHCR [cit. 13. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10>

Wacquant, L. (2002). Pierre Bourdieu. Biograf (27): 46 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v2707>

Metodika evaluace integrační práce

Autoři, Autorky:

Mgr. Alena Pařízková, Ph.D., Mgr. Karel Řezáč, Ph.D., Mgr. Tomáš Hirt, Ph.D.,
Mgr. Alena Glajchová, Ph.D., Mgr. Viktor Rumpík, Ph.D., Mgr. Jan Pěchota

Recenzenti:

Mgr. Jan Vaněk, koordinátor služby Terén pro ohrožené osoby Plzeň - Diakonie Západ
Mgr. Lubomír Lupták, Ph.D., Ředitel spolku / statutární zástupce Ponton, z.s.

Grafický návrh přebalu:

Lukáš Dio

Typografická úprava:

Lukáš Dio

Vydala:

Západočeská univerzita v Plzni
Univerzitní 8, 301 00 Plzeň

Plzeň 2023

ISBN 978-80-261-1202-0

© **Západočeská univerzita v Plzni**